

گزارش جلسات برگزار شده توسط گروه‌های علمی

فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

گروه علمی آینده نگری، نظریه پردازی و رصد کلان سلامت تاریخ برگزاری جلسه: ۱۴۰۴/۸/۲۱

موضوع/ موضوعات جلسه: " کاوشی در اثرات تحریم بر فناوری‌های سلامت و مطالعه موردی

ایران و کوبا به عنوان مدلی از کشورهای در حال توسعه تحریمی"

با سخنرانی جناب آقای دکتر هومن کاغذیان

خلاصه موضوع/ موضوعات مطرح شده در جلسه:

در این جلسه به بررسی جامع تأثیر تحریم‌ها بر فناوری‌های سلامت زیستی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه پرداخته شد. تمرکز اصلی موضوعات مطرح شده بر مطالعه موردی کشورهای ایران و کوبا و مقایسه‌ای بین شباهت‌ها و تفاوت‌های دستاوردهای این دو کشور به رغم تحریم‌های شدید در حوزه فناوری‌های سلامت و بیوتکنولوژی می‌باشد. مطالب مطرح شده در این جلسه به تحلیل ابعاد اقتصادی، علمی، اخلاقی، حقوقی و بین‌المللی تحریم‌ها علیه ایران و همچنین بررسی موانع ساختاری و اقتصادی موجود در توسعه این بخش پرداخته و در نهایت پیشنهادات و نتایج برای ارتقای پایدار فناوری‌های سلامت ارائه می‌شود.

رئوس نتایج مذاکرات در جلسه:

۱. تحریم‌های غرب علیه ایران و پیامدهای اقتصادی-فناورانه: تحریم‌های اعمال شده علیه ایران، به‌ویژه از سال ۲۰۱۲ با فرمان اجرایی ۱۳۵۹۹، ابعاد گسترده‌ای داشته که شامل مسدودسازی دارایی‌های بانک مرکزی، ممنوعیت تراکنش‌های مالی، قطع دسترسی بانک‌های ایرانی از سیستم مالی بین‌المللی سوئیفت و اعمال تحریم‌های ثانویه بر نهادهای غیرآمریکایی همکار با ایران بوده است. این اقدامات توانایی ایران در انجام تراکنش‌های بین‌المللی و تجارت خارجی را به شدت محدود کرده و بخش‌های کلیدی اقتصاد مانند نفت، گاز، پتروشیمی، کشتیرانی و فلزات را تحت تأثیر قرار داده است. از منظر فناوری‌های سلامت، تحریم‌ها دارای تأثیر دوگانه بوده‌اند: از یک سو، این تحریم‌ها موجب اختلال در جریان علم و فناوری شده‌اند. این اختلال به کاهش دسترسی به فناوری‌های نوین، تأخیر در انتقال دانش فنی و اختلال در همکاری‌های علمی منجر شده است. همچنین، تحریم‌ها باعث کاهش سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش هزینه‌های تولید شده‌اند. محدودسازی دسترسی به دارو و فناوری سلامت می‌تواند مصداق «مجازات جمعی» تلقی شده و ناقض حق بنیادین سلامت (ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) باشد. از سوی دیگر، تحریم‌ها زمینه‌ساز رشد نوآوری بومی و خوداتکایی ملی گردیده‌اند. برای بهره‌برداری از این ظرفیت‌های مثبت و کاهش اثرات منفی، سیاست‌گذاری راهبردی ضروری است.

۲. مقایسه ایران و کوبا و موانع ساختاری توسعه زیست‌فناوری: کشورهای ایران و کوبا را به عنوان مدل‌های مطالعاتی مورد بررسی قرار گرفتند تا عوامل مؤثر بر شاخص‌های توسعه زیست‌فناوری سلامت و تفاوت‌های کیفی و کمی تحریم‌های آنها شناسایی شود. کوبا به عنوان کشوری در حال توسعه، پیشرفت‌های زیادی در زمینه بیوتکنولوژی داشته و توسط سازمان جهانی بهداشت در رده چهارم از پنج رده دسته‌بندی شده است.

کوبا با دارا بودن بیش از ۱۰,۰۰۰ محقق و ۱۶۰ واحد تحقیق و توسعه، خود را به عنوان یک کشور مطرح در بیوتکنولوژی معرفی کرده است. در ایران نیز پیشرفت‌های چشمگیری در زمینه‌های تولید واکسن، داروهای زیستی و سلول‌های بنیادی مشاهده شده، هرچند فعالیت‌های دانشگاهی اغلب در حد آزمایشگاهی و انتشار مقالات بوده و مراحل تکمیل تا رسیدن به فاز انسانی زمان‌بر خواهد بود. لازم به ذکر است شدت و دامنه تحریم‌ها اغلب در مورد ایران بیشتر و شدیدتر بوده است و علاوه بر تحریم‌ها، موانع ساختاری و اقتصادی داخلی در ایران شامل کمبود سرمایه‌گذاری، مقررات پیچیده، ضعف زیرساخت‌ها، نوسانات اقتصادی و کوچک بودن بازار داخلی نیز بر توسعه زیست‌فناوری تأثیرگذار بوده‌اند.

۳. **چالش‌ها و موانع:** در حوزه تولید واکسن در ایران چالش‌هایی نظیر عدم تخصیص منابع مالی پایدار برای تحقیق و توسعه، ضعف زیرساخت‌ها، کمبود نیروی انسانی متخصص و کمبود انگیزه در موسسات تولیدی به دلیل حاشیه سود کم برای بخش خصوصی وجود دارد. همچنین، عدم اعتماد به محصولات داخلی و نیاز به اخذ تأییدیه‌های بین‌المللی مانند تأیید سازمان جهانی بهداشت برای توسعه صادرات، از دیگر موانع کلیدی هستند.

توصیه‌های مطرح شده برای پیگیری:

۱. توصیه‌های کلان و راهبردی:

به منظور کاهش اثرات منفی تحریم‌ها و بهره‌برداری از ظرفیت‌های مثبتی که به رشد نوآوری بومی و خوداتکایی ملی منجر شده‌اند، اجرای سیاست‌گذاری راهبردی ضروری است. این سیاست‌ها باید بر محورهای زیر تأکید کنند:

۱. **تقویت بخش خصوصی و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان:** تأکید بر حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و تقویت بخش خصوصی به منظور توسعه پایدار فناوری‌های سلامت.

۲. **توسعه زیرساخت‌های پژوهش داخلی:** تقویت زیرساخت‌های پژوهش داخلی برای ایجاد محیطی مناسب جهت تحقیق و توسعه.

۳. **گسترش همکاری‌های علمی منطقه‌ای:** گسترش همکاری‌های علمی منطقه‌ای به منظور تسهیل مسیر پایداری در توسعه فناوری‌های سلامت.

۴. **دیپلماسی فناوری و تلاش برای رفع تحریم‌ها:** تلاش جهت رفع تحریم‌ها از طریق دیپلماسی فناوری.

۲. توصیه‌های عملیاتی و نظارتی:

توصیه‌های ارائه شده در زمینه پیگیری اقدامات ضروری برای پیشبرد حوزه سلامت و مدیریت ساختارهای موجود به شرح زیر است:

۱. **پیگیری نهادهای نظارتی:** یکی از توصیه‌های مشخص، نظارت و پیگیری بر اعمال نکردن وظایف توسط نهادهای نظارتی است.

۲. **پایداری در حمایت‌ها:** مداومت در حمایت‌ها در لایه‌های مختلف فناوری سلامت صورت گیرد.

۳. **برون‌سپاری نظارتی:** برون‌سپاری مسئولیت‌های نظارتی به شرکت‌های دانش‌بنیان خدماتی و نظارت بر آن‌ها، به عنوان راهکاری برای کارآمدسازی ساختارها پیشنهاد شده است.

سایر موارد مهم:

اثرات منفی تحریم‌ها از جمله مشکلات انتقال پول، کاهش سرمایه‌گذاری خارجی، افزایش هزینه تولید و همچنین پیامدهای انسانی و اخلاقی نظیر افزایش نابرابری در دسترسی به خدمات سلامت در کشور مشهود است، محدودسازی دسترسی به دارو و فناوری سلامت می‌تواند مصداق «مجازات جمعی» تلقی شود و نقض حق بنیادین سلامت (ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) محسوب می‌شود. با این حال می‌توان به منظور کاهش اثرات منفی تحریم‌ها و بهره‌برداری از ظرفیت‌های مثبتی که به رشد نوآوری بومی و خوداتکایی ملی منجر می‌شوند، از توصیه‌های راهبردی و عملیاتی مطرح شده در این جلسه بهره برد. شایان ذکر است که اقدامات گذشته مانند استقرار ستاد توسعه زیست‌فناوری در معاونت علمی ریاست جمهوری، تدوین راهنماهای داخلی مانند iGMP و فارماکوپه و ایجاد ساختارهایی مانند شتابدهنده‌ها در ایران، نمونه‌هایی از گشایش‌های قبلی در زمینه فناوری‌های سلامت بوده‌اند، که می‌توانند به‌عنوان الگوهای برای تداوم حمایت و توسعه زیرساخت‌ها در نظر گرفته شوند.